

Robert Tadla

KARA POZBAWIENIA WOLNOŚCI – CZYNNIKI UTRUDNIAJĄCE SKUTECZNĄ RESOCJALIZACJĘ

Od kilkunastu lat toczy się debata nad skutecznością oddziaływań resocjalizacyjnych rozumianych jako proces kształtowania osobowości jednostki niedostosowanej społecznie z nastawieniem na jej przystosowanie do życia i funkcjonowania w danej społeczności, w której obowiązują pewne normy, zasady i reguły postępowania. Z punktu widzenia pedagogicznego służy ona włączeniu jednostek do życia społecznego, i wdrożeniu u nich zmiany w osobowości. Są to wszystkie formy oddziaływania resocjalizacyjnego nazywanego również psychokorekcją, stosowane wobec osób niewłaściwie przystosowanych do środowiska społecznego, celem umożliwienia im powrotu do normalnego życia w społeczeństwie. Proces ten określa się niekiedy mianem wtórnej socjalizacji.

Wykonanie kary pozbawienia wolności po zmianie ustroju politycznego na przełomie lat 1989/1990 uległo zmianie zwłaszcza na rzecz poprawy warunków bytowych w zakładach karnych, jak również w sposobie traktowania osadzonych.

Niniejszy artykuł jest spojrzeniem autora na temat roli kary pozbawienia wolności oraz zastępczych kar wolnościowych w procesie resocjalizacji osób niedostosowanych społecznie.

Pod koniec XVIII wieku i z początkiem nastania wieku XIX dochodzi do zmiany spojrzenia na istotę kary. Powoli przez kolejne dziesięciolecia zanika rytuał kaźni stanowiący w poprzednim okresie podstawową jego funkcję, jaką była odplata i zemsta najbliższych oraz społeczeństwa za popełnione zbrodnie. Zanika drastyczny ceremonial kary, który schodzi ze sceny społecznej wraz ze sztuką zadawania cierpień fizycznych. Karanie zbrodniarzy od tej pory odbywać się będzie poza granicami miast lub murami więzień. Kary cielesne o niewyobrażalnym cierpieniu fizycznym zamienia się na kary duchowe – skazany cierpi wewnątrz swojego umysłu. Człowiek pozbawiony prawa do wolności i decydowania o swoim losie zostaje zamknięty na wiele lat w miejscu całkowitego odosobnienia, stając się fizycznie więźniem wobec społeczeństwa i duchowo wobec własnego ciała¹.

---

¹ M. Foucault, *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, Warszawa 1998, s. 10-31.

Przez kolejne dwa stulecia kara zmienia swoje oblicze, a następne pokolenia nadają jej nowy humanitarny charakter.

Obecnie w teorii prawa karnego zwraca się uwagę na wyjaśnienie sensu kary, który tłumaczyć można bądź wyjaśnieniem jej istoty, bądź jej celu.

Jeśli chodzi o istotę kary to stanowi ona ujemną reakcję społeczną na czyn karygodny, zawierającą pewną dolegliwość dla karanego, dotykając go w jego dobrach.

Celem kary jest natomiast osiągnięcie zamierzonego przez ustawodawcę skutku. Objasnienia pojęcia kary nie należy poszukiwać wyłącznie w nauce prawa karnego. W innych dyscyplinach naukowych można również zaobserwować istnienie pojęcia kary, np. kara stosowana przez rodziców wobec dzieci, dyscyplinarna, administracyjna, kara przewidziana za wykroczenie czy też kara umowna przewidziana w prawie cywilnym. Każda kara stanowi dolegliwość, ujemną reakcję na zachowanie jednostki. Powyższą cechą ma również kara przewidziana w prawie karnym. Kara za przestępstwo, zwaną karą kryminalną, stanowi przewidzianą przez prawo karne reakcję na czyn przestępny, w której wyraża się dezaprobata dla czynu i jego sprawcy.

Kary i inne środki tego typu można ogólnie nazwać instrumentami oddziaływania państwa i jego aparatu za czyny zabronione prawem. Współczesne systemy prawne zawierają niezwykle bogate katalogi tego typu instrumentów. Szeroki wachlarz kar obejmuje środki zawierające element szeroko pojętego społecznego potępienia. Ustawodawca często używa pojęcia „kara” w nieco węższym niż to wynika z opracowań teoretycznych znaczeniu. Często zdarza się też, że inne instrumenty reakcji za czyny zabronione zawierają w sobie element potępienia społecznego².

Pojęcie kary kryminalnej „nie jest jednoznaczne, może być bowiem odnoszone do zagrożenia ustawowego (kary zawartej w sankcji przepisu), kary orzekanej wobec sprawcy w wyroku skazującym bądź wreszcie do kary wykonywanej”³.

Istotą kary kryminalnej jest zamierzona dolegliwość dotykająca sprawcę przestępstwa osobiście. Dolegliwość kary wyraża się w pozbawieniu sprawcy określonych dóbr osobistych lub materialnych bądź też w pozbawieniu pewnych praw. Aby kara mogła być orzeczona wobec sprawcy przestępstwa musi być przewidziana w ustawie. Kary są przewidziane wyłącznie wobec sprawców przestępstw. Mogą być orzekane tylko wówczas, jeśli sprawcy zostanie udowodniona wina. Kara kryminalna może być stosowana wyłącznie przez uprawnione organy państwowe, w określonym w ustawie trybie postępowania. Kara kryminalna zatem, to „osobista dolegliwość ponoszona przez sprawcę jako odpłata za popełnione przestępstwo, wyrażająca potępienie popełnionego czynu i wymierzana w imieniu państwa przez sąd”⁴.

² J. Holda, Z. Holda, *Prawo karne wykonawcze*, Kraków 2004, s. 20 i n.

³ M. Bojarski (red.), *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczegółowa*, Warszawa 2010, s. 285.

⁴ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2010, s. 157.

Na gruncie polskiego prawa karnego można wyodrębnić następujące cele, jakie pełnią kary zamknięte przez ustawodawcę w szerokim katalogu⁵:

- zaspokojenie społecznego poczucia sprawiedliwości (cel sprawiedliwościowy),
- korzystne oddziaływanie na społeczeństwo (cele w zakresie prewencji generalnej, ogólnej),
- korzystne społeczne oddziaływanie na sprawcę (cele w zakresie prewencji indywidualnej, szczególnej),
- naprawienie albo zmniejszenie społecznego zła wyrządzonego czynem przestępczym (cel kompensacyjny).

Należy podkreślić, że wyżej wymienione cele środków penalnych nie muszą występować jednocześnie w przypadku poszczególnych kar wymierzanych w postępowaniach sądowych. Zwykle dzieje się tak, że cele te występują w różnych proporcjach i kombinacjach oraz w różnym natężeniu – także na poszczególnych etapach wykonywania prawa karnego. Etapy, na których pojawiają się cele kar to kolejno: zagrożenie ustawowe, wymiary kary w konkretnym przypadku, wykonanie kary. Cele należy również rozpatrywać na płaszczyźnie teorii, ustawy i w końcu – praktyki stosowania prawa karnego, co przy okazji omawiania roli kary pozbawienia wolności w procesie izolacji penitencjarnej będę omawiał w dalszej części tekstu.

Analiza teoretyczna obowiązujących w Polsce przepisów prawa wskazuje, że na etapie zagrożenia ustawowego przeważają cele związane z prewencją generalną. Wielość celów pojawia się natomiast w momencie sądowego wymiaru kary. Wśród nich prym wiodzie jednak cel sprawiedliwościowy⁶. Obowiązujący Kodeks karny podkreśla, że sąd wymierza karę według swojego uznania, w granicach przewidzianych przez ustawę, bacząc, by jej dolegliwość nie przekraczała stopnia winy, uwzględniając stopień społecznej szkodliwości czynu oraz biorąc pod uwagę cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa. Wymierzając karę sąd uwzględnia w szczególności motywację i sposób zachowania się sprawcy, popełnienie przestępstwa wspólnie z nieletnim, rodzaj i stopień naruszenia ciężących na sprawcy obowiązków, rodzaj i rozmiar następstw przestępstwa, właściwości i warunki osobiste sprawcy, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa i zachowanie się po jego popełnieniu, a zwłaszcza staranie się o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości. Wymierzając karę sąd bierze także pod uwagę pozytywne wyniki przeprowadzonej mediacji pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą albo ugodę pomiędzy nimi osiągniętą w postępowaniu przed sądem lub prokuratorem.

⁵ M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994, s. 422 i n.

⁶ J. Holda, Z. Holda, *Prawo karne...*, *op. cit.*, s. 22.

Z kolei wymierzając karę nieletniemu albo młodocianemu, sąd kieruje się przede wszystkim, tym aby sprawcę wychować⁷.

W obecnym Kodeksie karnym ustawodawca umieścił podstawowy katalog kar, na który składa się⁸:

- grzywna,
- ograniczenie wolności,
- pozbawienie wolności,
- 25 lat pozbawienia wolności,
- dożywotnie pozbawienie wolności.

Kolejność wyliczenia kar w tym katalogu nie jest przypadkowa i ma wyrażać preferencje ustawodawcy co do ich stosowania. Pierwszeństwo mają bowiem kary niezwiązane z pozbawieniem wolności⁹ (dla żołnierzy sąd może orzec również areszt wojskowy)¹⁰.

W Kodeksie karnym nie funkcjonuje kara śmierci, która od roku 1988 nie była w ogóle wykonywana. Od roku 1995 obowiązywało ustawowe moratorium na jej wykonywanie¹¹. Ostatecznie karę śmierci w polskim prawie karnym zniósł Kodeks karny z 1997 roku. Jak podkreślano, kara śmierci nie da się pogodzić z zasadą godności człowieka i współczesnym systemem wartości. Funkcję zaś zabezpieczenia przed najgroźniejszymi przestępstwami może natomiast skutecznie pełnić kara pozbawienia wolności¹².

Czy zniesienie kary śmierci jest przejawem rosnącego humanitaryzmu czy jedynie polityczną uległością wobec nowo przyjętych standardów europejskich? Według niewielkiego sondażu społecznego wśród funkcjonariuszy więziennych, policjantów, podchorążych Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni, a więc przedstawicieli służb mundurowych oraz studentów Uniwersytetu Gdańskiego, sklepikarzy i skazanych recydywistów odbywających karę pozbawienia wolności, jaki został przeprowadzony na potrzeby pewnego seminarium w sprawie kary śmierci wynika, że aż 88% policjantów, 83% więźniaków, 77% podchorążych, 61% sklepikarzy, 51% studentów i aż 44% recydywistów opowiedziało się za karą śmierci wobec sprawców zabójstw popełnionych ze szczególnym okrucieństwem¹³.

Obecnie najsurowszą karą funkcjonującą w orzecznictwie sądowym jest kara dożywotniego pozbawienia wolności. Wcześniej to kara śmierci była powodem licznych kontrowersji – dziś takim obiektem sporów jest właśnie dożywotnie pozbawienie wolności. Kwestionuje się między innymi dopuszczalność tej kary przede wszystkim z punktu widzenia standardów ochrony praw człowieka¹⁴.

⁷ Art. 53 i 54 § 1 Kodeksu karnego z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. Nr 88, poz. 553) – k.k.

⁸ Art. 32 k.k.

⁹ L. Gardocki, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 161.

¹⁰ Art. 322 k.k.

¹¹ J. Sztumski, *Dzieje polskiego abolicjonizmu*, „Państwo i Prawo” 1997, z. 1.

¹² M. Bojarski, *Prawo karne...*, *op. cit.*, s. 297.

¹³ H. Machel, *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej – casus polski*, Kraków 2007, s. 33-34.

¹⁴ L. Wilk, *Kara dożywotniego pozbawienia wolności i problemy jej łagodzenia*, „Państwo i Prawo” 1998, s. 6.

Oprócz kar wymienionych powyżej w obowiązującym Kodeksie karnym funkcjonują również środki karne, do których należą¹⁵:

- pozbawienie praw publicznych,
  - zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej,
  - zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub opieką nad nimi,
  - obowiązek powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakaz kontaktowania się z określonymi osobami,
  - zakaz zbliżania się do określonych osób lub zakaz opuszczenia określonego miejsca pobytu bez zgody sądu,
  - zakaz wstępu na imprezę masową,
  - zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych,
  - nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym,
  - zakaz prowadzenia pojazdów,
  - przepadek,
  - obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę,
  - nawiązka,
  - świadczenie pieniężne,
  - podanie wyroku do publicznej wiadomości.
- Środkami karnymi, orzeczonymi wobec żołnierzy są również¹⁶:
- obniżenie stopnia wojskowego,
  - wydalenie z zawodowej służby wojskowej,
  - degradacja.

Kara pozbawienia wolności to najstarszy środek reakcji na przestępstwo, stosowany już w czasach starożytności i średniowiecza. W obowiązującym Kodeksie karnym zajmuje ona dalsze miejsce w katalogu kar. Układ ten ma wskazywać na ustawowe priorytety w wyborze rodzaju kary. Istotne znaczenie ma dyrektywa, zgodnie z którą, jeżeli ustawa przewiduje możliwość wyboru rodzaju kary, sąd orzeka karę pozbawienia wolności bez warunkowego jej zawieszenia tylko wtedy, gdy inna kara lub środek karny nie może spełnić celów kary¹⁷. Choć wykonaniu podlegają wszystkie orzeczone na etapie rozpoznawczo-represyjnym sankcje karne, na etapie wykonawczym uwaga koncentruje się głównie na karze pozbawienia wolności, co świadczy o roli odgrywanej przez nią w systemie sankcji prawnokarnych¹⁸. Wykonanie kary pozbawienia wolności ma na celu wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw – poczucia odpowiedzialności, przestrze-

¹⁵ Art. 39 k.k.

¹⁶ Art. 324 k.k.

¹⁷ M. Bojarski (red.), *Prawo...*, s. 309.

¹⁸ J. Blachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2007, s. 485.

gania porządku prawnego, a co najważniejsze powstrzymanie się od powrotu do przestępstwa¹⁹. Głównym celem wykonania kary pozbawienia wolności jest:

- umożliwienie skazanym powrotu do społeczeństwa i prawidłowe w nim funkcjonowanie,
- przeciwdziałanie powrotowi do przestępstwa, oraz
- ochrona społeczeństwa przed przestępczością.

Najczęściej wymienianą funkcją kary pozbawienia wolności jest funkcja poprawcza, zwana wychowawczą, reedukacyjną lub resocjalizacyjną. Z funkcją tą łączy się przekonanie, że człowieka można zawsze zmienić na lepsze, jeśli tylko znajdzie taka potrzeba²⁰. Tylko czy można pozytywnie wpływać na wychowanie człowieka trzymając go w izolacji, bez możliwości decydowania o własnym losie? W jaki sposób oddziaływać wychowawczo na człowieka patrząc na niego zza krat więziennych? Czy pod osłoną humanitaryzmu nie kryje się całkowita niemoc społeczeństwa wobec skrajnych form niedostosowania społecznego? Umieszczając przestępcę w więzieniu tylko na pewien czas odsuwamy od siebie problem, jakim jest niedostosowanie człowieka do życia w społeczeństwie.

Kara pozbawienia wolności – jak sama nazwa wskazuje – powoduje, że osoba skazana nie ma wolności zarówno w sensie zewnętrznym, jak i wewnętrznym. Bariere uniemożliwiająca osiągnięcie wolności w sensie zewnętrznym stwarza zamknięty charakter zakładu penitencjarnego i wynikający stąd system silnej kontroli.

Zdaniem Ervinga Goffmana – socjologa i zwolennika badań jakościowych, skazani odbywają karę w instytucji totalnej. Zdaniem Autora instytucje totalne są organizacjami, w których realizuje się regularnie określony rodzaj działalności. Zakłady totalne cechuje brak kontaktu ze światem zewnętrznym w formie zamkniętych drzwi, wysokich murów, drutu kolczastego. Wskazać można kilka typów instytucji totalnych: powołane do opieki nad osobami niedołączonymi i nieszkodliwymi, zakłady opieki nad osobami niezdolnymi do samodzielnego troszczenia się o siebie zarazem, ukierunkowane na ochronę społeczeństwa przed szkodzeniem mu w sposób świadomy, do realizacji zadań technicznych oraz utworzone dla osób, które dobrowolnie wycofały się z czynnego udziału w życiu, w tym miejsca kontemplacji religijnej. Instytucje totalne wyróżniają się szeregiem cech, odróżniających je od innego typu zakładów i placówek. Wszelkie czynności odbywają się w tym samym miejscu i otoczeniu, jednostki przebywają wśród określonych członków posiadających na nich bezpośredni wpływ. Członkowie traktowani są w sposób jednakowy, przypisane są im te same czynności oraz praca w grupie. W instytucjach totalnych rozplanowane są zadania na każdy dzień, plan jest z góry narzucony przez system formalnych rozporządzeń, ich realizacji pilnuje zespół nadzorców. Przebywające jednostki w instytucji totalnej służą realizacji zadań instytucji.

¹⁹ M. Ciosek, *Kara kryminalna i kara pozbawienia wolności*, [w:] Urban B., Stanik J. /red./, Resocjalizacja, t. 1, Warszawa 2008, s. 323.

²⁰ H. Machel, *Więźnienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 34 i n.

Zakłady karne stanowią przykład instytucji totalnej, w której przejawia się zasadniczy podział na grupy żyjące wewnątrz instytucji, czyli podwładnych, jak i jednostki nadzorujące, czyli personel. Restrykcje regulaminowe krępują zaś rozwój psychiczny jednostki uwięzionej i niejednokrotnie odbierają jej taką możliwość²¹. Istotną bowiem właściwością kary pozbawienia wolności i instytucji ją realizujących jest przymus. Skazany odczuwa go jako narzucone odgórnie działanie ograniczające – wbrew jego woli – fizyczne i psychiczne funkcjonowanie, co często jest skłonny odebrać jako przemoc²².

Wolność stanowi więc „jedną z podstawowych kategorii aksjologicznych, mających wartość dla każdego człowieka, bowiem wiąże w sobie zarówno elementy materialne, jak i przeżywane stany psychiczne. Wolność w płaszczyźnie psychologicznej może być rozważana jako proces przeżyć psychicznych, przez które jednostka dąży do poszerzania zakresu duchowej wolności, a więc do pełniejszego rozwoju własnej osobowości”²³.

Powstająca wskutek izolacji „suma przykrych doznań i negatywnych bodźców wywołuje w jednostce odbywającej karę pozbawienia wolności cierpienie psychiczne, które może mieć znaczenie pozytywne dla rozwoju jednostki w sensie refleksji nad własnym życiem, krytycznym odniesieniu do przestępczych zachowań stanowiących ich własną biografię, lecz równie dobrze prowadzić może do niekorzystnej, z punktu widzenia wewnętrznego rozwoju, dezorganizacji osobowości”²⁴ i pogłębienia patologicznych bądź dewiacyjnych zachowań.

W ramach odbywania kary pozbawienia wolności instytucje penitencjarne w znacznym stopniu „całkowicie uniemożliwiają zaspokajanie fizycznych potrzeb człowieka, krępując w ten sposób funkcjonowanie jednostek poddanych krańcowej izolacji pejoratywnej. Rodzaj funkcjonowania, o którym mowa należy rozpatrywać w dwóch płaszczyznach: osobowości człowieka i jego otoczenia społecznego, które są nie tylko równorzędne, lecz i wzajemnie powiązane. „Normalne” funkcjonowanie oznacza bycie czynnym w działaniu, spełnianiu osobistych i społecznych funkcji zachowań”²⁵. Izolacja będąca ściśle związana z karą pozbawienia wolności, może być uznana za specyficzną formę sytuacji trudnych – sytuację deprivacji. Rozumie się przez nią taki stan, w którym człowiek działający pozbawiony jest czegoś, co jest konieczne do normalnego życia. Występuje wtedy, kiedy nie ma on możliwości zaspokojenia swoich potrzeb albo osiągnięcia zamierzonych celów. Deprivację zaliczyć należy do „grupy czynników obciążających psychologiczny system samoregulacji i przejawia się w tym, że jednostka traci pełną wartość, co w konsekwencji obniża poziom sprawności organizmu bądź uruchamia procesy dezorganizacji funkcjonalnej”²⁶. W przy-

²¹ E. Goffman, *Instytucje totalne*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2011.

²² L. Lernell, *Podstawowe zagadnienia penologii*, Warszawa 1977, s. 29.

²³ L. Lernell, *Refleksje o istocie kary pozbawienia wolności*, PP 1969, nr 1.

²⁴ K. Dąbrowski, *Trud istnienia*, Warszawa 1975, s. 12.

²⁵ A. Lewicki, *Psychologia kliniczna*, Warszawa 1969, s. 30.

²⁶ T. Tomaszewski (red.), *Psychologia*, Warszawa 1975, s. 32 i 357.

padku kary pozbawienia wolności do czynienia mamy z deprivacją w ścisłym tego słowa znaczeniu. Izolacja deprywuje bowiem jednocześnie rozmaite potrzeby ludzkie, poczynając od pewnych potrzeb wrodzonych poprzez potrzeby psychogenne, aż do występujących z całą oczywistością ograniczeń w zakresie realizacji potrzeb psychospołecznych. Izolacja stanowi zatem „kompleks stresów działających głównie przez deprivację”²⁷.

Zainteresowanie wielu grup społecznych karą – w szczególności pozbawienia wolności ogranicza się najczęściej do najpoważniejszych w skutkach, najbardziej sensacyjnych lub najbardziej brutalnych przypadków przestępstw. W tych przypadkach powyższa kara jest najbardziej oczywistą i społecznie pożądaną. Warto jednak podkreślić konieczność podejmowania kroków zmierzających do coraz częstszego orzekania kar pośrednich, których zinstytucjonalizowanie nie będzie możliwe bez przekonania do nich ogółu społeczności, która nadal wyznaje zasadę, że surowsze kary zredukują zjawiska przestępczości.

Na podstawie moich wieloletnich obserwacji i wywiadów prowadzonych z osadzonymi w zakładach karnych wynika, że ludzie popełniając przestępstwa nie myślą o wysokości kary, lecz kierują się zupełnie innymi kryteriami. Podczas prowadzonych przeze mnie rozmów z osadzonymi, większość z nich stanowczo deklarowała swój powrót do działalności przestępczej motywując to trudną sytuacją materialną bądź chęcią szybkiego zysku i życia ponad stan tak długo jak się da. Żaden z moich rozmówców zanim popełnił przestępstwo nie był zorientowany jak wysoka kara grozi za jego popełnienie. Oczywiście każdy z nich zdaje sobie sprawę, z możliwych konsekwencji karnych, ale również żaden z nich nie bierze pod uwagę tego, że zostanie ujęty przez Policję i postawiony przed wymiarem sprawiedliwości. Chętnie wchodzą w relacje z innymi przestępcami tworząc zorganizowane grupy przestępcze. Czują się w nich silniejsi i bardziej bezpieczni. Zjawisko przestępczości narasta i staje się coraz większym problemem całego społeczeństwa. Wychowujemy nasze dzieci w czasach pogoni za karierą i pieniędzmi. Zapominamy o ich wychowaniu zgodnie z wartościami moralnymi, które obowiązują w naszej kulturze. To my, społeczeństwo, sami na coraz większą skalę wychowujemy przestępców. To nasze błędy wychowawcze, środowisko w którym żyjemy, polityka wadliwej edukacji dzieci, młodzieży i dorosłych powoduje, że przestępców jest coraz więcej. Zakłady poprawcze są wypełnione młodzieżą niedostosowaną społecznie o kryminogennych korzeniach. Dla znacznej części tej młodzieży zakład poprawczy to zaledwie mały przystanek w planowanej karierze przestępczej. Dla niektórych głównym celem w ich życiu jest znalezienie się w zakładzie karnym. W rozmowie z jednym z wychowanków usłyszałem „mój ojciec i brat są w więzieniu i ja też chce tam być, niech nam pan opowie jak tam jest?”. Więzienie dla części wychowanków zakładów poprawczych jest ostatnim poziomem w karierze przestępczej i na

²⁷ J. Sikora, *Obraz emocjonalności więźniów w świetle badań psychologicznych, biologicznych i fizjologiczno-lekarskich*, Warszawa 1973, s. 117

dzień dzisiejszy ostatnim miejscem gdzie społeczeństwo ma nad przestępcami kontrolę. Do tej pory nie wymyślono żadnego systemu, który mógłby zastąpić tą instytucję. A co się stanie jeżeli przestępców będzie więcej niż ludzi żyjących w zgodzie z normami obyczajowymi i prawnymi? I choć dane statystyczne Policji z 2010 roku mówią o 3% spadku przestępczości, to cyfry te nie napawają optymizmem. Więzienia są przepełnione, system ochrony nie sprzyja pozytywnej resocjalizacji.

Czy istnieje inny sposób uzdrowienia społecznego? Czy musimy skazywać na bezwzględną karę pozbawienia wolności każdego kto naruszył prawo?

Ostatnio w polityce kryminalnej modne jest poszukiwanie tzw. trzeciego toru w systemie następstw prawnych popełnienia przestępstwa. Chodzi tu o tego typu świadczenia sprawcy, które zdadne są do wytworzenia sytuacji, w której społeczeństwo i pokrzywdzony mogą być w rozsądny sposób zaspokojeni. Przejawem takich poszukiwań jest wprowadzenie systemu nowoczesnej polityki kryminalnej, który uwzględniłby zestaw kar pośrednich i sankcji probacyjnych. Jest to *novum* w stosunku do obowiązującego stanu normatywnego i do zmian proponowanych w projektach ustawodawstwa karnego. Głównym celem tej reformy jest doprowadzenie do świadomości praktyków, iż zachodzi konieczność przełamania stylu myślenia polegającego na tym, że przestępstwo o jednakowej wadze i osoby o podobnej karierze kryminalnej powinny być traktowane jednakowo. Należy ostatecznie przełamać mit tak właśnie rozumianej zasady zasłużonej kary²⁸. Teoria zasłużonej kary stanowi, że powinna być „...sprawiedliwą, daleką zarówno od przesadnego rygoryzmu, jak i od abolicjonizmu”²⁹. Oczywiście surowe kary są potrzebne „...gdyż ich przykład powinien wyręć się głęboko w sercach ludzkich”³⁰, powinny one jednak być stosowane wobec przestępców, którzy popełnili najcięższe zbrodnie, takie jak: ludobójstwo, terroryzm, zabójstwo, gwałt, czy ciężkie uszkodzenie ciała. Wobec tego typu przestępców, moim zdaniem, prawo powinno być bezwzględne.

Po drugiej stronie na osi wyznaczającej minima i maksima zasłużonych kar znajdują się przestępstwa o znikomej szkodliwości społecznej czynu. W stosunku do tego typu przestępstw sądy powinny odstępować od kar izolacyjnych na rzecz orzekania, wspomnianych już przeze mnie, środków karnych.

Istotną rolę w systemie karnym odgrywają również środki probacyjne: warunkowe przedterminowe zwolnienie, warunkowe umorzenie postępowania i warunkowe zawieszenie wykonania kary. Stosując te środki sąd może zastosować wobec sprawcy przestępstwa dozór lub nałożyć określone obowiązki. S. Walczak jest zdania, że „...dozór jest środkiem pozwalającym na kontynu-

²⁸ A. Balandynowicz, *System probacji – kary średniej mocy i środki wolności dozorowanej jako propozycja sprawiedliwego karania*, „Prokuratura i Prawo”, nr 12.

²⁹ A. Balandynowicz, *Probacja. System sprawiedliwego karania*, Warszawa 2002, s. 95.

³⁰ M. Foucault, *Nadzorować...*, op. cit., s. 49.

wanie w okresie próby pracy resocjalizacyjnej nad skazanym”³¹, np. w okresie dozoru sąd może zobowiązać skazanego do:

- informowania sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby,
- przeproszenia pokrzywdzonego,
- wykonywania ciężącego na nim obowiązkułożenia na utrzymanie innej osoby,
- wykonywania pracy zarobkowej przygotowania do zawodu lub podjęcia nauki,
- powstrzymania się od alkoholu lub innych środków odurzających,
- poddania się leczeniu,
- powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, powstrzymania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami, czy opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym.

Bardzo ważnym elementem w systemie środków probacyjnych, jak podkreśla L. Bogunia, jest działalność sądowego kuratora zawodowego. Jest on bowiem narzędziem w rękach wymiaru sprawiedliwości, dzięki któremu może on organizować i prowadzić działania mające na celu readaptację społeczną skazanych. Jednym z ważniejszych zadań kuratora sądowego jest współdziałanie z właściwymi stowarzyszeniami, organizacjami i instytucjami w zakresie poprawy warunków bytowych, zdrowotnych, zatrudnienia i szkolenia osób, których dotyczy postępowanie wykonawcze. Nieizolacyjny charakter wymienionych przeze mnie środków probacyjnych wyraźnie wskazuje na ich czynnik wychowawczy³². Osoba pozostająca na wolności nie traci, jakże istotnego, kontaktu z rodziną i osobami bliskimi; uczy się podejmowania decyzji, a także rozwiązywania problemów, z którymi może spotkać się w otaczającej ją rzeczywistości.

Niebagatelną rolę w procesie wychowania i readaptacji społecznej skazanych pełni również społeczeństwo, które obecnie piętnuje tych, którzy popełnili przestępstwo stawiając ich na marginesie społecznego życia. To również na nas, obywatelach tego państwa, powinna ciążyć moralna odpowiedzialność za pomoc w readaptacji skazanych.

³¹ S. Włczak, *Pravo penitencjarne. Zarys systemu*, Warszawa 1972, s. 411.

³² L. Bogunia, *Probacja w systemie prawa karnego wykonawczego*, Wrocław 1998, s. 114-124.

PENALTY OF IMPRISONMENT – FACTORS HAMPERING THE EFFECTIVE SOCIAL READAPTATION

Abstract

The article concerned with the role of a penalty of imprisonment and substitute penalties in the process of rehabilitation of socially maladjusted. First part of this paper discusses a problem of penalty in the light of its sense, essence and aims. In the next section, based on past research, critical changes in Polish legislation on criminal law, abolition of the death penalty was analyzed. In addition, the article presents penal measures specified in the Penal Code and discusses the functions of imprisonment. The article also presents the Erving Goffman's theory of the role of total institutions, for example some prisons, highlighted the barriers between the person who is in prison from society. The article highlights the important role of probation on Polish legislation, especially the role of probation officer and the public in the process of re social conditions in liberty.

